

ПЕРМАНЕНТНО ОБРАЗОВАНИЕ И УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ

Чавдар Катански

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията предлага подробен анализ на връзките и различията между понятията перманентно образование и учене през целия живот, проследявайки тяхното въвеждане в съвременната теория и практика на професионалното образование и обучение.

Keywords: permanent education, life-long learning, continuing education, continuing vocational training, adults' education.

Увод

Много често в текстове на български законово-нормативни документи, на програми, проекти и други източници ученето през целия живот се смесва с перманентното образование. Дори в някои научни разработки и публикации по тези въпроси двата термина почти не се разграничават и се използват като синоними. Причината е в обстоятелството, че генезисът и спецификата на перманентното образование и ученето през целия живот като обществени явления не са изследвани и изяснени в достатъчна степен. Хипотезата на автора е, че те имат общ генезис, обаче притежават същевременно своя специфика и са различни, тъй като се развиват концептуално в относително обособени научни области. Парадигмата на перманентното образование е свързана с андрагогиката, а на ученето през целия живот с антропогигиката, която е нова наука за холистичното (т.е.цялостно) образование. Чрез антропогигическа интерпретация на ученето през целия живот неговото съдържание и смислово значение могат да бъдат определени коректно. В частност, по този начин няма да се допуска повече смесването му с перманентното образование, както и с други научни понятия и категории.

В съответствие с посочените обективни обстоятелства и с изследователската потребност от проверка на хипотезата, през периода 2004 – 2005 г. авторът проведе монографично изследване върху парадигмите и терминологията на образованието (Катански, 2005).

В настоящата статия се представя част от авторската теза на това изследване с някои допълнения и уточнения, направени през 2010 г.

1. Европейският съюз и образованието

Доброто образование е мощен фактор за социално-икономическо развитие, както и за успешното решаване на проблемите на заетостта, гражданското общество, екологията и др. Ето защо образованието се разглежда като приоритетна област на европейската интеграционна политика и този приоритет се следва от Европейската комисия последователно и систематично.

До средата на 90-те години на миналия век приоритетът се свързваше както с подобряването на образованието на всяко ново поколение млади хора, така и с мерки за развитие на образованието за възрастните. Това беше логично с оглед обективно развиващите се тенденции на застаряване на населението в европейските страни и на увеличаващата се продължителност на неговата трудова и социална активност. Целта на Европейската комисия се свързваше с постигане на образователен процес, продължаващ и през активния, трудов живот – чрез т. нар. перманентно образование.

От 1996 г. досега тази цел се промени – новата цел е развитие на образованието като холистична система, като система за учене през целия живот. Сега вече приоритетът в образователната политика на Европейския съюз е създаване на общоевропейско пространство за учене през целия живот чрез свързване и взаимно проникване на реформиращите се образователни системи на държавите-членки. Европейското образователно пространство се разглежда като важен фактор, допринасящ за постигане на заложените в Лисабонската стратегия цели за развитие на Общността като конкурентоспособна икономика и като общество на знанието. В ход са европейски програми и проекти, в които ученето през целия живот заема централно място. Нещо повече – сега най-голямата европейска образователна програма се нарича „Програма за учене през целия живот“.

2. Андрагогиката и парадигмата на перманентното образование

Андрагогиката е обособена наука, която има собствена парадигма за образованието на възрастни, свързана с разбирането, че образованието и ученето на човека не се прекратяват с постигането на зрелостта и че дори придобиват определящо значение в неговия живот. В рамките на тази концепция се оформя и виждането, че в бъдеще образованието на възрастни ще доминира над образованието в детско-юношеската възраст. Основание за този извод е широката гама потребности от обучение на възрастните, които се създават ускорено в условията на индустриалното общество и които традиционната система на образованието не е в състояние да задоволи. С прилагане на андрагогическата парадигма постепенно се развива все по-масово обучение на възрастни и се оформя нова паралелна образователна система. Нейното развитие, особено през втората половина на XX век, може да се определи като значително постижение на индустриалното общество. Тази система включва структури за обучение в областите: продължаващо професионално обучение, повишаване на общото образование, непрофесионална

квалификация, придобиване, разширяване и усъвършенстване на чуждоезиковата подготовка, разпространение на научнопопулярни знания, като и други специални форми за образование на възрастни. Изброените области показват многообразието на андрагогическата дейност и основните посоки, в които се осъществява образованието на постигналите зрелост хора - възрастните. През втората половина на XX век значението на образованието на възрастните нарасна и в световен мащаб преживява истински разцвет и бурно развитие. Не се потвърдиха обаче вижданията, че това образование ще придобие по-голяма значимост и че дори ще доминира над образованието в детско-юношеската възраст, т.нар. базисно образование. Логично се достигна до разбирането, че базисното и продължаващото образование представляват два равностойни по значение етапа на общия образователен процес, който протича през детско-юношеската и в зрялата възраст. Новото разбиране позволи разширяване на андрагогическата парадигма и в края на 60-те години на XX век се създаде нова концепция - за свързване на традиционната образователна система със структурите за образование на възрастни и тяхното развитие като система за перманентно образование. С концепцията се въведоха понятията продължаващо образование и продължаващо професионално обучение, които се използват успоредно с чисто андрагогическите термини образование на възрастни и професионално обучение и квалификация на възрастни. Появиха се и други нови термини – базисно образование, образование за всички и др., с които се създаде своеобразна терминологична рамка на перманентното образование. На тази основа в специализираната литература понастоящем се представят множество различни интерпретации на неговата същност (Петров & Атанасова, 2004) - като образование на възрастни, като професионално усъвършенстване и преквалификация, като глобална или тотална система на образование и т.н. Според автора същностната характеристика на перманентното образование следва да се свърже с развитието на общ образователен процес в следните два етапа:

а) Първият етап обхваща т.нар. базисно образование, което често се определя неправилно в преводи и в български източници като основно образование. То включва овладяване от младите хора (ученици и студенти) на основни умения, които са необходими за живота, които се разграничават условно на традиционни (четене, писане, боравене с числа и социални) и нови и относително нови (за използване на информационните и комуникационните технологии, екипни, предприемачески, чуждоезикови умения, умения за продължаване на образованието и ученето и т.н.). В зависимост от своите способности, от положените усилия и от други условия всеки конкретен човек постига различно ниво на образованост до настъпване на зрелостта и до започване на трудово-професионална дейност – т.е. до началото на своя активен и самостоятелен живот като възрастен. Ето защо базисното образование не може да се свързва нито с определена степен на образователната система, нито със задължителната възраст за посещаване на училище, както все още се нарича у нас задължителното образование.

б) Вторият етап на перманентното образование се реализира на тази основа и се обуславя предимно от конкретните потребности и изисквания на упражняваната професионално-трудова дейност, от субективните стремежи, но и от обективните условия. Това продължаващо по своя характер образование и обучение представлява конгломерат от възобновяващи се учебни процеси за повишаване, разширяване и усъвършенстване на общообразователната и професионалната подготовка на възрастните, за нейната промяна при необходимост, както и за компенсиране на дефицитите на базисното образование.

Основната цел е да се осигурят адекватни на потребностите базисна (образователна и професионална) подготовка и основни умения на всеки млад човек, които успешно да се надграждат, разширяват, усъвършенстват и адаптират чрез продължаващите през зрялата възраст образование и обучение.

3. Новата парадигма за холистично образование (учене през целия живот)

Парадигмата на перманентното образование, интегрираща базисното и продължаващото образование, беше обективно необходима и допринесе за развитие на образователните системи през втората половина на XX век. Същевременно обаче тя не успя да обхване значителни области на образователната практика на човека - например т.нар. информално учене. Става дума за ученето, което се осъществява през всички човешки възрасти като част от различни други дейности - трудови, битови, игрови и т.н. В съвременните социално-икономически условия значението на този специфичен вид образование нараства непрекъснато. Чрез него хората доразвиват и доусъвършенстват резултатите от своето базисно (формално) и продължаващо (неформално) образование и учене, овладяват, често дори без да осъзнават специално това, нови и необходими им знания и умения. Следователно, информалното учене е в основата на самообразованието и саморазвитието на хората (Петров & Атанасова, 2004: 65-66).

Концепцията за перманентното образование не включва и ясно очерталите се тенденции за разширяване на т.нар. задължително образование, осъществявано от формалните образователни структури. Особено внимание тук заслужава развитието на предучилищното образование и на възможностите за целенасочени образователни въздействия в ранното детство и дори още преди раждането на детето. Същевременно в тази концепция не намира отражение и обособяването на герагогическата област за образованието, обхващаща пенсионната възраст.

Разширяващите се области на образователните практики и ученето на хората във всички възрасти породиха необходимостта от разработване на нова концепция, която да послужи като основа за издигане на парадигма на образованието през XXI век. С официалното въвеждане в средата на 90-те години на термина учене през целия живот на практика започна постепенна замяна на широко използвания дотогава термин перманентно образование. Тази терминологична промяна е индикация за това, че перманентното образование вече се заменя от пара-

дигмата на ученето през целия живот, която ще играе водеща роля в развитието на съвременните образователни системи. Тази парадигма може да се определи като антропогическа, т.е. като парадигма, основаваща се на науката за образованието на човека, разглеждаща образованието в цялото му многообразие – формално, неформално и информално, осъществявано през всички човешки възрасти, като холистично, т.е. цялостно образование или с други думи казано – учене през целия живот. Тази парадигма насочва сега към организиране на образованието като холистична система и като процес, протичащ през всички възрасти. Преходът от образование за цял живот към образование през целия живот предполага аналогичното трансформиране в научната област и утвърждаване на наука за цялостното образование и възпитание на човека, наречена антропогика. В тази наука следва да се включат педагогиката и другите сродни науки – андрагогиката и герагогиката.

4. Проблемът за дефиниране на ученето през целия живот

В изследването е направен анализ на проблема за дефиниране на ученето през целия живот, който започва с проучването на програмата за професионално обучение на Европейския съюз от 1994 г. В нея ученето през целия живот се дефинира като паралелно коопериране на областите на обучение, както и на средствата, свързани с продължаване на обучението през целия живот. Както се забелязва, дефиницията е твърде обща, не е посочено кои са тези области на обучение, които се кооперират и в крайна сметка акцентът се поставя върху продължаването на обучението, макар че се добавя и фразата „през целия живот“. Ето защо, тази дефиниция по същество не надхвърля рамките на андрагогическата парадигма и не може да претендира за оригинално определяне на същността на ученето през целия живот като холистично образование.

В речник¹⁾, издаден от Европейската фондация за обучение през 1997 г., се посочват две смислови значения на понятието учене през целия живот:

а) като политика, утвърждаваща, че хората продължават да се учат и като възрастни – както във формалните системи за образование и обучение, така и извън тези системи;

б) като система, предлагаща възможности за определяне и задоволяване на потребностите от обучение през целия трудов живот на хората. И в този случай ученето през целия живот, разглеждано като политика и система, се свързва с образованието на възрастни и по тази причина дадените тълкувателни определения не предлагат нищо ново.

В решението на Европейската комисия за втората фаза на програмата „Леонардо да Винчи“ се лансира нова дефиниция: учене през целия живот означава възможности за образование и професионално обучение, които се предлагат на индивидите през целия живот, за да могат непрекъснато да придобиват, да актуализират и приспособяват своите знания, умения и компетенции. Това определе-

ние е значително по-добро от разгледаните досега – в него се акцентира върху създаване на възможности за хората чрез образованието и професионалното обучение непрекъснато да придобиват и развиват своите знания, умения и компетенции. В него обаче, липсва системата и не става ясно какви са тези възможности и по какъв начин ще се реализира непрекъснат по своя характер образователен процес през целия живот.

В специалния Меморандум на Европейската комисия от края на 2000г. за изграждане на образа на ученето през целия живот е използвана метафората общ образователен чадър, под който се подслоняват всички процеси на формално, неформално и информално образование на хората.²⁾ Тези процеси са разгледани в два аспекта – като протичащи през целия живот и във всички сфери на социалната практика. Ето защо наред с основното понятие – учене през целия живот (Life-long learning), меморандумът лансира и допълнителното понятие – учене в цялостния обхват на живота (Life-wide learning). Паралелното използване на двата термина обаче не успява да компенсира липсата на прецизна дефиниция.

В Комюникето на Комисията³⁾ „Да направим реалност европейското пространство за учене през целия живот“ от 2001г. с пълно основание се задава риторично въпросът: какво се има предвид, когато се говори за учене през целия живот? Отговаряйки, авторите на документа се опитват да обединят двете понятия – Life-long Learning и Life-wide Learning и дават следната дефиниция: „Всяка учебна дейност, предприета през целия живот с цел повишаване на знанията, уменията и способностите в лична, гражданска и социална перспектива и/или в перспектива, свързана с наемането на работа.“ Посочва се също, че дефиницията не е окончателна и е валидна само за конкретния документ и за свързаните с него дейности по разработване на националните стратегии за учене през целия живот, т.е. тя подлежи на допълване и доразвиване.

Действително, в по-късни документи се появиха множество вариации на дефиницията, вкл. и в българската стратегия за учене през целия живот. В нея ученето през целия живот се разглежда като непрекъснато преднамерено придобиване на знания и умения... не само чрез традиционните форми в училището и университета, но и на работното място, вкъщи или през свободното време. Посочва се, че то е системен процес, включващ формално и неформално обучение и самостоятелно учене и т.н.⁴⁾ Така че опитите за по-прецизно дефиниране на ученето през целия живот продължават както у нас, така и в чужбина.

Според автора, към дефинирането на ученето през целия живот следва да се подходи от антропологически позиции, като се отчете обстоятелството, че сега, за разлика от перманентното образование, то все още не съществува дори в най-развитите страни. Следователно става дума преди всичко за бъдеща система на образованието, осигуряваща рамка за цялостен образователен процес на хората от всички възрасти, който ще се осъществява по различни начини, по различно

време или паралелно на различни места, т.е. както, когато и където това е необходимо и възможно.

Заключение

Представените резултати на изследването потвърждават хипотезата, че ученето през целия живот и перманентното образование следва да се разглеждат като самостоятелни категории. Те обосновават и необходимостта от свързване на модерната парадигма за развитие на образованието като система за учене през целия живот с нова наука за образованието (антропологика). Резултатите от проведеното изследване разкриват нови перспективи за изследователска работа, за разширяване и обогатяване на научните теории за образованието. Този процес безспорно ще подпомогне създаването на управленска концепция за развитие на българското образование като неразделна част от европейското пространство за учене през целия живот.

С развитието на образованието на възрастни и на андрагогиката в България се създават необходими национални условия и предпоставки за осъществяване на процесите на трансформиране на нашето образование в холистична система, съответстваща на антропологическата концепция за учене през целия живот. Проведените от автора секторни анализи доказаха, че у нас са развити сравнително добре основни сектори на образованието на възрастни – продължаващото професионално обучение, обучението на безработни, обучението на обучаващи и др. В процеса на изследването бяха открити както постиженията, така и основните проблеми на практиката. Определени бяха и насоки за тяхното решаване в контекста на създаване на системата за учене през целия живот.

Вече са назрели условията за създаване на научна по характер национална институция, която да организира изследвания, да осъществява необходимите разработки и обучение, да координира участието в национални, регионални и международни програми, проекти и инициативи, свързани с развитието на перманентното образование и на ученето през целия живот. Такава организация е необходима и с оглед координиране на действията на правителствените и на неправителствените организации и за осигуряване на финансиране от структурните фондове на Европейския съюз, както и от други източници. Нейната дейност следва да се свърже най-тясно с участието на България в европейските инициативи за развитие на ученето през целия живот.

БЕЛЕЖКИ

1. Glossary of Labor Market Terms and Standards and Curriculum Development Terms. European Training Foundation, Turin, 1997.
2. A Memorandum on Lifelong Learning, Brussels, 2000 <http://ec.europa.eu/education/policies/lll/life/memoen.pdf>
3. Making a European Area of Lifelong Learning a Reality, Brussels, 2001 http://ec.europa.eu/education/policies/lll/life/communication/com_en.pdf

4. Национална стратегия за учене през целия живот (УЦЖ) за периода 2008-2013 година. http://Strategy_04_11_2007_pr.pdf

ЛИТЕРАТУРА

- Катански, Ч. (2005). *Европейски приоритети в български контекст – перманентно образование и учене през целия живот*. София: Веда Словена – ЖГ.
- Петров, П.&Атанасова, М. (2003). *Образованието и обучението на възрастните*. София: Веда Словена – ЖГ.

THE PERMANENT EDUCATION AND LIFELONG LEARNING

Abstract. The article seeks the relationships between widely used terms Permanent education and Lifelong learning and traces through the history of their introduction in the modern VET theory and practice.

Chavdar Katanski

✉ Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Sofia, Bulgaria
e-mail: chavdar_katansky@abv.bg